

Prevažná časť filozofických systémov, skúmajúcich myšlienkový proces v dejinách spoločnosti, sa nesie v znamení intenzívnych reflexií a zápasov o správne postihnutie duchovnej situácie určitej doby, epochy; o postihnutie toho, čím (a kým) je determinovaný jej vývinový proces, aké ľudské aktivity sa na nej zúčastňujú, aké sú základné stimuly ľudského myslenia a ich účinok na tvorbu a premenu spoločenských dejín.

José Ortega y Gasset (1883—1955), význačný španielsky mysliteľ, žiak Hermana Cohena, dlhodobý profesor metafyziky na madridskej univerzite, usilujúci o povznesenie španielskeho myslenia na európsku úroveň, v knihe skladajúcej sa z troch štúdií a nazvanej podľa jednej z nich *Úloha našej doby* (Mladá fronta, edícia Váhy, Praha 1969) zaujíma k uvedenej problematike originálne stanovisko. Toto stanovisko — ako uvidíme — je v mnohom pozitívne inšpirujúce, avšak v podstate ostáva verné idealistickej dialektike, čo v konečných dôsledkoch implikuje metafyzičnosť riešení.

Každé obdobie ľudských dejín je poznačené politickomocenským a duchovno-reflexívnym procesom reprezentovaným myšlienkovým úsilím, ktoré má dve tendencie: prvá je myšlienková kontinuita, preberanie odkazu minulosti prítomnou duchovnou dobou (podľa Gasseta je to „epocha pokojnej filozofie“), druhá je radikálne myšlienkové odtrhnutie, narušenie vplyvu minulých duchovných hodnôt — to je „epocha bojovnej filozofie, usilujúcej o deštrukciu minulosti jej dôsledným prekonaním“. Druhá tendencia sa nesie v znamení budúcnosti. Analogicky podobný proces sa deje aj v oblasti politikomocenskej. Hybnou silou dejín je, podľa autora, *generácia*. Je akýmsi „dynamickým kompromisom“ medzi masou a jedincami (autor zavrhuje koncepciu kolektivistického a individualistického výkla-

du dejín). „Generácia nie je hŕstka znamenitých ľudí, ani jednoduchá masa; je to nové celistvé spoločenské teleso, obsahujúce vybranú menšinu i masy a vrhnuté na fórum existencie, kde má určenú svoju životnú dráhu“ (8).

Autor vyčleňuje dve generačné epochy: kumulatívnu epochu generácie (pre ňu je charakteristická určitá súrodnosť medzi prijatým a vlastným) a eliminačnú epochu generácie (patria k nej polemické, odbojné generácie), ktorej charakteristickým znakom je deštrukcia minulých hodnôt — obdobie revolúcií. Proces striedania generácií je rytmom starých a mladých epoch.

Cez duchovný charakter generácií, cez ľudské myslenie spejeme k hypotéze budúcej doby — filozofia najjemnejšie zachycuje jej kontúry. V tomto zmysle má byť jej prorokom.

Základnú úlohu epochy (autor má na mysli dejinné obdobie dvadsiateho storočia v západnom svete) vidí Ortega y Gasset v úsilí o *pravdu*, ktorú ako problém výrazne pociťuje každá generácia. V tomto zmysle popiera relativistické chápanie pravdy, ktoré je v podstate vyjadrením skepsy, činiacej z ľudského života iluzórne a absurdné bytie. Rovnako vystupuje aj proti racionalizmu (Sokratovi, Descartovi), ktorý si nárokuje absolútnu moc nad rozumom (rozum všeobsahujúci), ktorému sú vlastné iba superlatívy a absolútne hodnoty: „...ani racionalistický absolutizmus, ktorý zachraňuje rozum a ničí život, ani relativizmus, ktorý zachraňuje život, ale vytráca z neho rozum“ (25).

K vlastnému chápaniu pravdy pristupuje autor prostredníctvom svojej koncepcie *vitality*. Myslenie — ako proces zmocňujúci sa pravdy — je v podstate záležitosť vitálnej potreby človeka (presnejšie vitálnej užitočnosti). Myslenie porovnáva Gasset pomocou analógie s biologickým

procesom: „Myslím to, čo myslím, rovnako ako pretváram potravu alebo ako v mojom srdci pulzuje krv. Ide o vitálne potreby“ (27). Fenomén myslenia je dvojakeho charakteru: predovšetkým je výrazom vitálnej potreby, s dôrazom na subjektívnu užitočnosť. Avšak jeho úlohou je taktiež prispôbiť sa realite a rešpektovať zákon objektívnej pravdy (ktorú Gasset chápe ako výslednicu mechanicky pospájaných individuálnych právd skrze boží akt jednoty). Myslenie tvorí základný rozmer života, ktorý smeruje k transcendentnu: „život človeka ako súhrn javov, z ktorých sa skladá organická bytosť, má transcendentálnu dimenziu; vystupuje sám zo seba a je zúčastnený na niečom, čo je mimo neho. Túto dimenziu tvorí myslenie, vôľa, etické a náboženské cítenie“, hovorí Gasset (30). Pravá hodnota myslenia spočíva v transcendentálnej sfére (kultúra, duchovný život vôbec) a dospejeme k nej vtedy, keď naše životné prejavy sa budú riadiť dvojakým imperatívom: kultúrnym (pravda, dobro, krása) a vitálnym (úprimnosť, útočnosť, rozkoš). Základ duchovných hodnôt, prostredníctvom ktorých človek vypovedá o sebe, spočíva (v procese objektivizácie) vo „vitálnom prameni subjektu, z ktorého povstáva“. Spontaneita, t. j. spontánna existencia je aktivitou vlastnou prirodzenosti človeka, ktorú Gasset mystifikuje a romantizuje. I keď vedome vystupuje proti upodozrievaniu z návratu k Rousseauovmu úsiliu o „prvotnú podstatu“, jednako v „kvalitatívne novom pohľade“ je citelný vplyv Rousseauovej filozofie.

Usiluje o demystifikáciu rozumu (v klasickom chápaní) a kultúry, pravda, za cenu určitých obetí: „Úlohou našej doby je podriadiť rozum realite, určiť mu miesto v rámci biologickej sféry, podrobiť ho spontánnemu životu... ukázať, že kultúra, rozum, umenie, etika majú slúžiť životu... Nadvláda čistého rozumu musí ustúpiť vitálnemu rozumu“ (45).

Úsilie o nekompromisný postoj voči racionalizmu a relativizmu je zreteľné. Me-

nej zreteľné je autorovo vlastné stanovisko, pokiaľ ide o pozitívny prínos v tomto smere. Autor sa nemôže vyslobodiť od iracionálneho chápania imperatívu (vitálneho — v určení jeho zdroja) a jeho „vitálneho samoúčelu“ — princíp pre princíp, život pre život. Je to abstraktné chápanie zmysluplnosti hodnôt života: žiť nie pre niečo konkrétne (pre vedu, kultúru, ideu), ale pre vedomie života. Povyšuje život, uzavretý „do seba samého“ na abstraktný princíp, monotónny samoúčel. Je to výrazné úsilie o metafyzický model života: „... život povýšil na princíp najrozličnejšie bytia, nikdy sa však nepokúsil urobiť princíp sám zo seba“ (47). Taktó zbavuje život objektívnych rozmerov — vonkajších cieľov, jeho extrovertného zamerania. Uzatvára ho do seba, samého. Život musí existovať pre seba a zo seba, hovorí Gasset, avšak, dodáva, prostredníctvom svojich imanentných kvalít. Tieto kvality nepredstavujú napríklad vedu, kultúru, nehovoriac už ani o hodnotách materiálno-spoločenských. Imanentnou kvalitou, hodnotou je sám život, jeho sebestačnosť. Nepatria sem tie hodnoty, ku ktorým sa život dostal iba prostredníctvom služby iným veciam.

Životný vitalizmus má vyvieriť zo samého seba. Aktivita pramení z vnútornej podstaty samého života, izolovane od vonkajšej reality, v ktorej sa život prejavuje (vitalistickovoluntaristická koncepcia aktivity).

Hodnoty „mimo života samého“ autor nepopiera, avšak ani im neprisuduje náležitý význam. Všeobecným autorovým východiskom je silná tendencia biologizovať a psychologizovať teóriu života, výrazné negatívne stanovisko v uznávaní jeho spoločenskej podmienenosti, idealizujúce chápanie sebestačnosti — vitalita ako zdroj seba samého. Táto vitálna hodnota vystupuje ako abstrahujúca syntéza na rozhraní biologickej vitality (vitalita ako energia) a vitality vôbec, vlastnej životu ako životu vyvierajúcemu zo samého seba

(ako viera, intuitívna potreba, pôvodcom ktorej je boh).

V pojme boha napokon vyúsťuje autorovo chápanie úlohy našej doby: zmocniť sa absolútnej pravdy prostredníctvom bohom danej vitality. V nej je boh všadeprítomný, je i v každom z nás: „... naša čiastková pravda je čiastkovou pravdou aj pre Boha“. On nám dal život, čo nás zaväzuje odhaľovať jeho konečnú pravdu, ustavične k nej prenikať.

Positívny prínosom v prvej štúdií nazvanej *Úloha našej doby* je úsilie o vlastnú koncepciu generácie. Ortega y Gasset ju chápe ako dialektickú (v zmysle idealistickej dialektiky) jednotu kvality jedincov a masy. Mladej generácii pripisuje revolučné určenie, pravda, za cenu nekompromisného radikalizmu. Okrem toho usiluje Gasset o demystifikáciu klasických životných hodnôt, pravda, kvôli mystifikácii tzv. vitálnych hodnôt.

Druhá štúdia, prevažne esejistického charakteru, *Zánik revolúcie* je analýzou revolúcie, ktorú chápe ako jav čisto duchovnej aktivity, izolujúc ju od ekonomicko-spoločenskej determinovanosti. „Revolúcia nie je barikáda, ale stav ducha“ (81), a nevyznačuje sa násilím — toto je v nej najmenej podstatné. Rozhodujúci impulz vychádza z duchovnej podstaty, „... predpokladá zvláštnu, nezameniteľnú dispozíciu duchov, hláv“.

Revolučná aktivita, ktorá je výrazom duchovnej podstaty ľudskej činnosti, je výpoveďou „vitálnej márnotratnosti“ národa. Je to predzvesť nového stavu ducha, keď národ, prekonaním svojej doterajšej vnútornej existencie, zahajuje obdobie výbojov.

Každá revolúcia, jej podstata, spočíva v zápase dvoch protikladných síl: tradície a rozumu. Rozum je v tomto zmysle výsledkom ľudského úsilia o individualitu, konštituujúcu sa v novú kvalitu (princíp alebo imperatív), zápasiacu o prekonanie tradícií, smerujúcu k produkcii nového myslenia, zbaveného akýchkoľvek tradícií. Takto sa duchovná oblasť ľudskej exis-

tencie premení na vnútorný boj dvoch nepriateľských smerov.

Je nevyhnutné poznamenať, že Gasset nechápe rozum ako „čistý rozum“ (napadá čistý racionalizmus), ktorý je mimo reality, ale ako rozum, ktorý je ideou reality (život v službe idey novej existencie). Grécka a rímska demokracia, stredovek iba korigujú režim; naproti tomu, hovorí Gasset v tejto súvislosti, súčasná epocha ho revolucionizuje: „Namiesť toho, aby prispôbovala režim spoločenskej realite, predsavzala si túto realitu prispôbiť ideálnym schémam“ (92). Ale pokiaľ je to iba ilúzia, cez revolúciu smerovať k idej reality bez jej realizácie, nie je to pravá revolúcia. A taká situácia bola v prvej polovici dvadsiateho storočia v západnej Európe: revolučný úpadok. Všade víťazila reakcia. Príčina? Gasset rozoberá revolučnú situáciu Španielska a dospieva k názoru, že hlavnou príčinou, prečo sa v tejto krajine nevyskytol silný revolučný duch, je nízky počet inteligentnej rasy — etnická inteligencia bola vždy slabá, preto jej bol vlastný „vitálny krach“.

Tento konkrétny poznatok z vlastnej krajiny zovšeobecňuje na celý západný svet. Jediné Amerika sa podľa neho môže tešiť príchodu revolúcie, ktorú dosiaľ ešte nezažila.

Dejinné revolučné obdobia sú analogické dejinám Grékov a Rimanov: dostávajú taktó „reálnejší biologický zmysel“; detstvo, mladosť a dospelosť národa, t. j. starovek, stredovek, novovek. Gasset zavrhuje ekonomickotriedne určenie spoločenských formácií.

Positívny prínos v chápaní revolúcie možno badať v úsilí dať jej progresívne určenie, i keď, pravda, v úzko ohraničenej rovine tradícia—rozum, boj medzi starým a novým.

Posledná štúdia *Ani vitalizmus ani racionalizmus* sa zaoberá autorovým vysvetlením vlastnej filozofickej koncepcie pomocou pojmu vitalizmus. Metodologickým východiskom je objasnenie zmyslu uvede-

ného pojmu, který sa používa v rozličných variantoch v biológii a napokon i v samej filozofii. Biologické chápanie vitalizmu Gasset odmieta aplikovať na filozofickú oblasť. Vitalizmus vo filozofickom zmysle, podľa neho, je vlastný teórii poznania a Bergsonovmu intuicionizmu (vzťah rozum—život). V podstate sa ho pridrža aj Gasset. V tomto zmysle neútočí proti rozumu, ale ho začleňuje do poznávacieho

aktu a do celkovej orientácie človeka, útočí však proti úzkemu racionalizmu, ktorý jednostranne interpretuje jeho význam a podstatu.

V celku vyniká Gassetovo dielo jasnou metafyzickou orientáciou, verné princípom idealizmu v základnej filozofickej otázke a trendu západnej filozofie.

Vasil Kusin.

INFORMACE O SBORNÍKU PRAXEOLOGIE A JEJÍ VYUŽITÍ V ŘÍDÍCÍ PRÁCI

Praxeologie jako poměrně mladá vědecká disciplína (její vznik se připisuje k roku 1913) získala již v Polsku své uznání nejen mezi teoretiky organizace a řízení a vědci různých ergologických disciplín, ale také v praxi budování socialismu. Za všechny příklady snad postačí uvést její vliv na organizaci státní správy a organizaci Polské národní banky. Zajímavé podněty však přináší praxeologie i filozofii, především filozofii a metodologii vědy.

Teoretický zájem o praxeologii již překročil hranice Polska a práce praxeologů jsou překládány do ruštiny, angličtiny, němčiny, francouzštiny, srbštiny atd. Český a slovenský čtenář měl dosud malou příležitost k získání přehledných a autentických informací o praxeologii. Mimo práci prof. Jana Zieleniewského Organizace a řízení to byly jen drobné popularizační články a překlady pro vnitřní potřebu vysokých škol. Avšak již tyto informace a informace „z druhé ruky“, ze strany vědců zabývajících se teorií a metodologií vědy, vzbuzovaly o praxeologii zájem a dávaly příslib teoreticky i prakticky užitečné vědy.

Z tohoto zájmu se zrodil návrh na uspořádání celostátního semináře o praxeologii, na němž by představitelé polské praxeologické školy informovali o charakteru praxeologie a jejím badatelském za-

měření a návrh na vydání sborníku z tohoto semináře, který by širší odborné veřejnosti zprostředkoval úvodní, pokud možno všestranné informace o praxeologii. Konference se konala v prosinci minulého roku a sborník vyšel v květnu tohoto roku nákladem oblastní odbočky Českého komitétu pro vědecké řízení v Gottwaldově.

Pokusíme se o stručnou charakteristiku sborníku, abychom alespoň ve zkratce naznačili podstatu a význam praxeologie a upozornili na problémy, které mohou zajímat filozofy.

Původní cíl sborníku, poskytnout informace o obsahu semináře, byl rozšířen o další úkol, doplnit sborník o překlady textů polských praxeologů, které by rozšířily informace o praxeologii a poskytly poznatky, jejichž znalost polští referenti u účastníků semináře předpokládali. Proto je sborník rozdělen do tří částí: první část obsahuje referáty polských praxeologů, druhá diskusní příspěvky a odpovědi na dotazy, třetí překlady polských textů.

Pozornost účastníků se především soustředila na úvodní referát ředitele Praxeologického ústavu Polské akademie věd prof. dr. Jana Zieleniewského, který pojednával o aktuálním stavu a úspěších polské praxeologie a teorie organizace. Zdůraznil, že se v Polsku rozšířilo vědomí